

BATAILLE'IN 'BÜTÜNLÜKLÜ İNSAN' KAVRAMI VE CEMİL MERİÇ

Barış ŞENTUNA*

"Kimim ben? Hayatını, Türk irfanına adayan, münzevi ve mütecessis bir fikir işçisi." Cemil Meriç, Jurnal

Öz

İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı mezunu olan Cemil Meriç, çeşitli illerde öğretmenlik yaptıktan sonra İstanbul Üniversitesinde okutmanlığa başlamış ve Sosyoloji Bölümünde dersler vermiştir. Gözlerini kaybetmeye sebebiyet verecek kadar okuma sevdalısı olan Cemil Meriç bir fikir adamı ve Türk aydınıdır. Yazarın çeşitli dergilerde yazıları, Türkçeye kazandırdığı çevirileri ve birçok kitabı vardır. Bu bildiriye Bataille'in 'Bütünlüklü İnsan' kavramı, "eylem" ve "bütünlüklü insan" ilişkisi ve sanatın özgürlüğe geçişteki rolüne ilişkin görüşleri genel hatlarıyla incelenecek ve bu bağlamda Cemil Meriç'in aydın kimliğinin bir genel değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bataille, bütünlüklü insan, Cemil Meriç, eylem.

BATTAÏLLE'S 'INTEGRATED HUMAN' CONCEPT AND CEMİL MERİÇ

Abstract

Cemil Meric, having graduated from the department of French Language and Literature in Istanbul University served as a teacher in various provinces. He was a lecturer at Istanbul University and taught

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ejderkelebek@gmail.com.

** Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, feyzabece@gmail.com

various courses in the sociology department. Cemil Meriç being fond of reading was a Turkish intellectual who lost his eyes as a result of extensive efforts of reading. The author has published tens of articles in various journals, translations that he redounded and a lot of books of his own work. In this article, Bataille's concept of "integrated human" and his opinions on the relationships between "action" and "integrated human" will be briefly discussed and then, Cemil Meriç's intellectual identity will be examined in this context.

Key Words: Bataille, integrated human, Cemil Meriç, action.

Giriş

Bu makale ünlü Türk düşünürü Cemil Meriç'in anlaşılma-zlığının ve bir tarafta durmamasının sebebini Batatille'in "bütünlüklü insan" görüşünden yola çıkarak açıklamayı ve düşünürün bazı görüşlerine açıklık getirmeyi amaçlamaktadır. Bu makale 3 temel bölümden oluşur. Birinci bölüm, Bataille'in genel felsefesinin ana hatlarını, ikinci bölüm, Georges Bataille'in genel felsefesi içerisinde Nietzsche'den esinlenerek oluşturduğu "bütünlüklü insan" kavramını anlatmaktadır. Üçüncü bölüm, yani sentez bölümü ise, Bataille'in "bütünlüklü insan" kavramı Cemil Meriç'in aydın kimliği arasında bağlantılar kurulup kurulamayacağını tartışmaktadır. Makalenin son bölümü kısa de bu inceleme ve tartışmaların doğurduğu sonuçları ele almaktadır.

Georges Bataille, 20. yüzyıl felsefesinde aykırı filozofların en aykırılarından biridir. Edebiyatta kötülüğün yazarı olduğu gibi, felsefede de aşırılığın yazarıdır. Aykırı olduğu kadar felsefeyi aşırılığa vardi-ran düşünürlerin temsilcilerinin de başında yer alır. Bataille, Nietzsche'nin takipçilerindedir, özellikle "Tanrı öldü" fikrinden yola çıkarak yeni bir etik düşünceye yönelir. Yalnızca bu yönelim bilinen etik yaklaşımları altüst etmekle kalmaz, temel kavramları da yerle bir eder. Tanrı yerine *iç deneyi*, masumiyet yerine günahkârlığı, kesinlik yerine imkânsız, cinsellik yerine erotikizm ve pornografiyi, iyilik yerine kötülüğü, huzur yerine tehlikeyi öne alarak yeniden düşünür. Bu düşünmenin özünde, ikilikler bağlamında birini diğ-erinin yerin koymaktan daha ziyade, egemen erk tarafından anlatılan "kötülüğün" aslında gerçek kötülük olmadığı düşüncesinden hareket eder. Vardığı yer, felsefenin aşırılığıdır. Bu anlamda Foucault, Gilles Deleuze, Jacques Derrida gibi bir şekilde Nietzsche'nin takipçisi olan düşünürleri önemli ölçüde etkilemiştir. Bu düşünürler aynı zamanda dilin sınırlarına yönelirler ve gerçekliği sorunsallaştırırlar.

Bataille'ye göre edebiyat suçludur ve suçluluğunu kabul etmelidir. Yaratıcılığın kaynağı günahkârlık ve kötülüktür. Edebiyat kötülüğün bilgisiy-le beslenir ve onun anlamlı bir etkinlik olmasını

sağlayan da budur. Edebiyat bu bağlamda, ancak risk aldığı anda yani tehlikeyi göze aldığı anda gerçekten adına layık bir konum kazanır. Bataille bu tür düşüncelerini özellikle, edebiyatın lanetli yazarlarını değerlendirerek ortaya koyar; Bronte, Michelet, Blake, Baudelaire, Sade, Kafka, Genet gibi yazarlardır bunlar.

Bataille'a göre, bütünlüklü insan, başkalarının amacı için kendini feda etmeyi reddederse bütünlüklü olur; eğer buna aldırmazsa köleleşir, özgürlüğün berisinde, feodal veya burjuva sınırlarının içinde kalır. Peki Cemil Meriç Bataille'ın *bütünlüklü insan* kavramıyla ne kadar uyuyor? Gerçekten Meriç *bütünlüklü insan* mıdır?

Bütünlüklü İnsan Olarak Cemil Meriç

Cemil Meriç *Bu Ülke* isimli kitabında; "*Her büyük adam kucağında yaşadığı cemiyetin üvey evladıdır.*" (Meriç, 2009: 37) sözüyle Türk aydınının ve diğer aydınların durumunu seneler öncesinden dile getirmiştir. Cemil Meriç'e karşı alınan tavır hiç istemediği halde kendisini miskinler tekkesi olarak kabul ettiği fildişi kulesine çekmesine sebebiyet vermiştir. Ama Meriç'in fildişi kulesi davasız sanat meczuplarını barındıran tekkeden ziyade her mücahitin silah kuşandığı bir tekkeydi. Zindan değil, bir limandı (Meriç, 2009: 278). Bataille'ın ifade etmeye çalıştığı mesele tam manasıyla böyle bir yaşamdır diyebiliriz. Gerçek yaşamı reddediş ve kendine yeni bir dünya inşa etme.

Bataille'a göre eylem, bütünlüklü insanı aşamaz (yönetemez): Böyle olsaydı bütünlüğünü kaybederdi. Buna karşılık, bütünlüklü insan da eylemi aşamaz (onu amaçlarına bağımlı kılamaz): Böylece bir neden gibi tanımlanmış ve güdülenmelerin çarkı içine girmiş, yok olmuş olur (Bataille, 2000: 24).

"Her eylem insanı eksik bir varlık haline getirir. Bendeki bütünlük özelliğini, ancak eylemi reddederek, en azından eyleme ayrılan zamanın üstünlüğünü yadsıyarak koruyabilirim." der Bataille (Bataille, 2000: 17-18).

Bir yanda her şeyin akla yatkın (akılcı) olduğu nedenler dünyasını, diğer yanda anlamsızlığın (her anlamda bağımsız) dünyasını birbirlerinden ayırt etmek gerekir. Her birimiz bir yönümüzle bu dünyalardan birine, diğer bir yönümüzle de diğerine aittir (Bataille, 2000: 24). Tamamen eylemi inkâr edersek aslında kendi varlığımızı reddetmiş oluruz. Çünkü bizi var kılan eylemlerimizdir. Fakat kendimizi ifade etmek için de sadece eylemi kullanmak bizi sınırlandırmış olur. İşte burada Bataille'ın da dediği gibi, iki kanatlı olup, hem eylemi kabul etmeliyiz hem de kendimizi eyleme tamamen teslim etmemeliyiz ki dengeli bir yaşam sürdürebilelim. Cemil Meriç'in de yapmaya çalıştığı

aslında budur. Kendini eylemle sınırlandırmayan, aynı zamanda da halkını aydınlatmak için eylemi araç olarak kullanan bir münevverdir Cemil Meriç.

Burada aslında Cemil Meriç'in özgürlük savaşına şahit oluyoruz. Çünkü aslında yapılan tüm eylemler ve karşı koymalar fikrinsel özgürlük içindir. Cemil Meriç de ilk önce fikrinsel özgürlük için uğraşmıştır. Çünkü fikirler tutsak olduğu sürece bedenlerin özgür kalması hiçbir anlam ifade etmez. Yani bize özgür bir yaşam sağlayan aslında özgür düşüncelerimizdir. Bataille da bütünlüklü insana ulaştıran özgürlüğü şöyle ifade etmiştir:

Yaşam, onu aşan belirli bir nesneye bağımlı olmadığında bütünlüğünü korur. Bu anlamda bütünlüğün öz olarak özgürlüğü vardır. Buna rağmen, yalnızca özgürlük için savaşarak bütün insan haline gelemem. Hatta böyle savaşmak, başka eylemler arasında bana en uygun düşen eylem olsa da, içindeki bütünlük durumuyla savaşımı birbirine karıştıramam. Beni, sakatlanmış varoluşun üstüne çıkaran şey, özel bir baskıya karşı olumsuz savaşım olmayıp özgürlüğün olumlu uygulamasıdır. Her birimiz özgürlük için savaşmanın öncelikle özgürlüğü yabancılaştırdığını acı bir biçimde öğreniyoruz. (Bataille, 2000: 18).

Günümüzde toplulukların iyiliğinden bahsetmek gerekirse, artık etkinliği kuşkulu olan araçlarla değil, doğrudan eylemle aranıyor. Bu koşullardaki uç durumlar sanat alanının içine girmektedir ve bu durumların da sakıncasız olduğu söylenemez. Bataille'a göre Edebiyat (kurmaca) geçmişteki tinsel yaşamın, şiir (sözcüklerin düzensizliği) ise gerçek trans durumlarının yerine geçmiştir. Gerçek yaşamı reddetme özgürlüğünün bedelini ödeyen sanat, eylemin dışında küçük özgür bir alan oluşturur. Alınan bu bedeller ağırdır ve kaybedilen gerçeği yeniden bulmayı düşlemeyen çok az yazar vardır; fakat bunun için yapmaları gereken başka şeyler vardır. Diğer yönde bedel ödemeleri, özgürlüğü reddetmeleri ve bir propagandaya hizmet etmeleri gerekmektedir. Bütünlüklü insan olmadığını bilen kurmaca sanatçısının yaşadığı durum propagandanın edebiyatçısı için de söz konusudur. Sanatın alanı bir anlamda bütünlüğü kucaklar: Yine bu bütünlük, ne olursa olsun sanatçıdan kaçır (Bataille, 2000: 23). Nitekim Cemil Meriç de aynı sıkıntılarını yaşamıştır. O da bir bedel ödemiştir ve *zihinsel özgürlüğü* için yaşamsal anlamdaki özgürlükte kendini sınırlandırmak zorunda kalmıştır.

"Uluların hepsi fildişi kulede yaşadı. Fildişi kule, tufandan kurtulmak isteyenler için bir gemi... Zaman zaman kalabalıklara karışsan bile, limandan uzaklaşma... Kalabalık kasırgalı bir umman." diyen Cemil Meriç 70'li yıllara kadar kendini fildişi kulesine saklamıştır (Meriç, 2009: 51). Ama fildişi kulesine kapanarak kendini toplumdan soyutlamaz. Çünkü onun kavgası halkla değil onu anla(ya)mayanlarladır. 68'lere

kadar insanlığın düşünce tarihini taval eden bir şakırtım der Meriç ve devam eder, "düşünmüyordum, başkalarının neler düşündüğünü öğrenmeğe çalışıyordum. Uzun süren bir çıraklık..." (Meriç, 2009: 53). Meriç'in kendi ifadesiyle; kendini hem *miskinler tekkesine* kapatması hem de toplumdan soyutlamayışı Bataille'in bahsettiği iki tip dünyaya da ait olduğunun göstergesidir. Hem akılcı bir dünyaya sahiptir hem de her anlamda bağımsız bir dünyası vardır Cemil Meriç'in.

Evet düşünce adamı bir zümrenin emir kulu değildir. Hiçbir merkezden talimat almaz. Bir partiye bağlı olmayabilir. Ama tarihe angajedir; kucağında yaşadığı topluma angajedir. Yani vatandaş olarak vazifeleri vardır: belli savaşları kabul etmesi, belli tehlikeleri göze alması lazımdır. Bir devrin şuuru olmak zorundadır o. Başka vazifesi: bütün hakikatleri yoklamak, bütün yalanların maskesini yırtmak, kalabalığa doğruyu göstermek. Bazen yangın kulesindeki nöbetçi olacaktır, bazen engine açılan geminin kılavuzu. Sokakta insanlar boğazlanırken, düşüncenin asaletine sığınarak, elini kolunu bağlamak, düşünceye ihanettir (Meriç, 2009: 56).

Meriç kendisi ile yapılan bir röportajda; başladığı noktadan fazla ilerleyemediğini, az çok bildiği bir kaç yabancı dil yardımıyla, dünyanın irfan bahçelerinde elli yıldır dolaştığını, gördüklerini çağdaşlarıyla görüşmek ve tattığı zevki onlara da tattırmanın başlıca emeli olduğunu söylemiştir. "Hayatımı iki kelime hülasa eder: öğrenmek ve öğretmek" sözleriyle de gerçek manada tüm yaşamını özetlemiştir (Tercüman için röportaj, '84 yazı, yayımlanmamış bir bölüm).

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Cemil Meriç'i *bütünlüklü insan* kılan hiçbir siyasi kaygı taşımadan ve baskı altında olmadan, yalnızca halkına hizmet etme davasıyla hareket etmesidir. Bu etkenler onun düşüncelerini korkusuzca söylemesini kolaylaştırmıştır. Tek çekincesi halkına kendini ve anlatmak istediklerini anlatamamaktır. Tam burada Bataille; "*Aslında bütün insan, içinde aşkınlığın yıkıldığı, hiç kimsenin artık ondan ayrılmadığı bir varlıktan başka bir şey değildir: Biraz soytarı, biraz Tanrı, biraz çılgın... bu, saydamlıktır.*" (Bataille, 2000: 20) sözleriyle olayı özetlemektedir. Bütünlüklü insan olabilmek, düşüncelerini korkusuzca söylemek için; biraz soytarı, biraz Tanrı, biraz çılgın olmak gereklidir.

Cemil Meriç, sahip olduğu bu kuvvetin mümkün olduğu kadar tarafsız oluşundan kaynaklandığını yani, hükümlerini tayin eden etkenin ihtirasları olmadığını söylemiştir (Meriç, 2009: 59). Meriç'in halkının içinde bulunduğu durumu gün yüzüne çıkartmak, onları harekete geçirecek bir eylemde bulunma amacı vardı. Bu isteğini şu cümleler ifade etmiştir:

"...Amacım, yazarı okuyucudan ayıran bütün engelleri yıkmak, sesini bütün hisziplere duyurmak, şuurun, tarihin, ilmin sesini. Öyle bir ifade yaratmak istiyorum ki, Türk insanının uyuşan şuuruna bir alev mızrak gibi saplansın." (Meriç, 2009: 59).

Meriç de bu yolda bir ışık arayan, hem aydınlanmak hem de aydınlatmak isteyen bir insandı. Çünkü Meriç'e göre düşünenin görevi; insanından kopan, tarihini unutan ve yolunu şaşırان aydınları irşada çalışmak, kızmadan, usanmadan irşat etmektir. Ona göre gerçek sanat ayırmaz, birleştirir. (Meriç, 2009: 54). Böylece yeniden Bataille ile Meriç'in yollarının kesiştiğini fark ediyoruz. Bataille'in sanat vurgusu ile Meriç'in sanat vurgusu birbirine paraleldir. İkisinin de sanat anlayışı birleştirici, bütünleştirici ve özgürlük yanlıdır. Sanat halka ulaşmak için en etkili araçlardan biridir.

Cemil Meriç birçok yazısında Türk aydınının kendi halkına ne kadar uzak ve yabancı olduğunu defalarca dile getirmiştir. *Mağaradakiler* isimli kitabında bu sıkıntının temellerine değinmiştir: "...Tanzimat'tan beri hazır elbiseye meraklıyız, hazır elbiseye ve hazır medeniyete... Tefekkür kılıçla fethedilmez..." (Meriç, 2009: 54-55). Meriç'in de ifade ettiği Tanzimat'tan gelen *hazırcılık* alışkanlığımız her alanda etkisini göstermiştir. Aydınlarımızın Batı'dan getirdiği sanat anlayışı aslında hiç de bizim toplumumuzun sanat anlayışıyla uyuşmuyordu. Edebiyat, müzik, dans, giyim, yemek.... Her alandaki tüm bu değişimlerin bizi bir anda muasır medeniyetler seviyesine yükselteceğine inanan aydınlarımız ne yazık ki yanılmışlardı. Hazırcılığın bizi ileri götürmesini beklerken tam tersine hem komik duruma düşülmüş hem de tebaa ve üst sınıflar arasında bir kopukluk yaşamıştır.

Tıpkı Bataille'in *bütünlüklü insan* kavramıyla ifade etmeye çalıştığı gibi; Cemil Meriç herhangi bir kaygısı olmadan, bildiği tüm gerçekliği halkına aktarma aşkıyla yanıp tutuşan bir aydındır. Meriç de aydının özelliklerini sıralarken bir kaç noktaya değiniyor. Ona göre; aydın olmak için önce insan olmak lazım. İnsan mukaddes olandır. İnsan hırlaşmaz, konuşur, maruz kalmaz, seçer. Aydın, kendi kafasıyla düşünen, kendi gönlüyle hisseden kişi. Aydını aydın yapan: 'uyanık bir şuur, tetikte bir dikkat ve hakikatin bütününe kucaklamaya çalışan bir tecessüstür (Meriç, 2009: 54).

Aslında Cemil Meriç bize Bataille'in '*bütünlüklü insan*'ının var olmasının ne kadar zor olduğunu resmediyor bu sözleriyle. Çünkü Meriç'in ifadesiyle; politika ve aksiyon adamlarının en zayıf yanı, düşünce adamını küçümseyişleriydi. Beyinle kol, nazariye ile aksiyon el ele vermedikçe, toplum sıhate kavuşamazdı (Meriç, 2009: 50) ve hala da kavuştuğunu söylemek ne kadar doğru olur tartışılabilir bir meseledir.

İşte Cemil Meriç tüm bu dış etkenlerden uzak kalmak için kendini fildişi kulesine çekmişti. Meriç için kitap, kendi insanından kopan aydının trajedisi, amacı, bu yeraltı mağarasına bir parça aydınlık getirmektir (Meriç, 2009: 58).

Sonuç

Bataille'in 'Bütünlüklü İnsan'ı ile Cemil Meriç'i karşılaştırdığımız zaman birçok ortak yönlerinin olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bütünlüklü insan da Meriç de genele göre aykırıdır. Başkalarının amacı için yaşayarak köle olmayı reddeden, mutluluğu için gerekirse sevmediği, hatta kınadığı halde fildişi kuleye çekilebilen, özgürlüğünün peşinde yazan bir kişilik Cemil Meriç.

Gerçek yaşamı reddederek kendi dünyasında özgürlük için bedel ödeyen, kurmaca bir dünyada yaşamaktansa kendine kitaplarla örülü yeni bir dünya inşa eden, bu sevda uğruna gözlerini kaybeden ama ölene kadar öğrenme ve öğretme sevdasından vazgeçmeyen ve bu çırpınışlarının meyvesini kısmen ölmeden önce ve hala alan bir bütünlüklü insandır Cemil Meriç.

KAYNAKLAR

MERİÇ, Cemil (2009). **Bu Ülke**, İstanbul: İletişim Yayınları.

MERİÇ, Cemil (2009). **Mağaradakiler**, İstanbul: İletişim Yayınları.

BATAILLE, Georges (2000). **Nietzsche Üzerine**, Çev. Mukadder Yakupoğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

<http://tr.wikipedia.org>